

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت اطلاعات و امور خارجه
تهران

۴۴۹۱-

بسمه تعالی

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی
گروه بنیادهای آموزش و پرورش
تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد

موضوع :

تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی (ع)

۱۳۸۱ / ۱۲ / ۲۹

جناب آقای دکتر علی شریعتمداری

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر سید کاظم اکرمی

استاد مشاور :

رضا شریفیان

تهیه و تنظیم :

رئیس هیئت مدیره
موسسه تخصصی
تربیت معلم

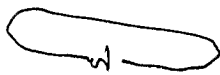
۱۶۳۳

دیماه ۱۳۸۱

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

این پایان نامه تحت عنوان تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی (ع) که بمنظور دریافت مدرک فوق لیسانس در رشته فلسفه تعلیم و تربیت توسط آقای رضا شریفیان تهیه و تدوین شده است. در جلسه مورخه ۱۳۸۱/۱۰/۲۹ با حضور هیئت محترم داوران پس از دفاع وبا کسب نمره ۱۸ (هیجده) و با درجه عالی مورد تایید قرار گرفت.

هیات محترم داوران :

جناب آقای دکتر علی شریعتمداری

استاد راهنما :

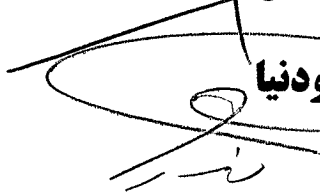
جناب آقای دکتر سید کاظم اکرمی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر صمد موحّد

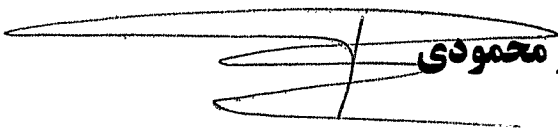
استاد داور خارجی :

جناب آقای دکتر علیرضا محمودنیا

استاد داور داخلی :

مدیر گروه و نماینده محترم شورای تحصیلات تکمیلی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی :

جناب آقای دکتر محمودی

تقدیم به پیشگاه

همه صلحان و مبارزان راه آزادی و عدالت، بویژه بزرگ آزاد مرد عالم

هستی، شهید عدالت و آزادی، عبد صالح خداوند، حضرت امام علی

[علیه السلام].

تقدیر و تشکر

همچنین می بایست از همسر عزیزم خانم فریده نظری و فرزندان دلبندم
علی و عاطفه که در این چند سال متحمل سختیهای فراوان شده تا مرا
همراهی نمایند، تشکر و قدردانی نمایم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان	
فصل اول کلیات		
۱-۱	مقدمه	۷
۲-۱	بیان مسأله	۷
۳-۱	بیان اهمیت موضوع	۸
۴-۱	هدفهای پژوهش	۹
۵-۱	پرسشهای پژوهش	۱۰
۶-۲	فرضیه های پژوهش	۱۰
۷-۱	روش تحقیق	۱۱
۸-۱	توضیح و تعریف مفاهیم پژوهش	۱۱
فصل دوم: پیشینه و مبانی نظری عام در تربیت سیاسی		
۱۴		۱۴
۱-۲ نقش سیاسی - اجتماعی تربیت (از دیدگاه برخی متفکران، اندیشمندان و فلاسفه)		
۱۵		۱۵
۲-۲ نظریه های تربیت سیاسی		
۲۴		۲۴
۱-۲-۲ نظریه محافظه کاری		
۲۴		۲۴
۲-۲-۲ نظریه انتقادی		
۲۴		۲۴

۳۳ ..... ۳-۲-۲ نظریه دموکراتیک

۴۰ ..... ۴-۲-۲ نظریه پست مدرنیسم

فصل سوم: مبانی نظری تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی «ع»

۴۹ ..... ۱-۳ تعریف و جایگاه سیاست در اسلام (با تأکید بر نظر امام علی «ع»)

۵۲ ..... ۲-۳ ضرورت تشکیل حکومت در اسلام (با تأکید بر نظر امام علی «ع»)

۵۶ ..... ۳-۳ نوع حکومت از دیدگاه امام علی «ع»

۵۶ ..... ۱-۳-۳ نقش مردم در تعیین سرنوشت

۵۸ ..... ۲-۳-۳ مشارکت مردم در تصمیم گیری

۶۰ ..... ۳-۳-۳ لیاقت و شایستگی

۶۶ ..... ۴-۳-۳ نظارت و پاسخگویی

۶۸ ..... ۵-۳-۳ آزاد سیاسی

۷۰ ..... ۶-۳-۳ آزادی مخالف

۷۲ ..... ۷-۳-۳ رهبران و گروههای فشار

۷۵ ..... ۸-۳-۳ حاکمیت گفتگو و پرهیز از خشونت

۷۶ ..... ۹-۳-۳ ملایمت و عطفوت

۷۷ ..... ۱۰-۳-۳ دین و عقل

۷۸ ..... ۱۱-۳-۳ علم و عقل

۷۹ ..... ۳-۴ اصول حاکم بر تربیت سیاسی (از دیدگاه امام علی «ع»)

۸۰ ..... ۳-۵ آسیب شناسی حکومت (از دیدگاه امام علی «ع»)

۸۴ ..... ۳-۶ اهداف حکومت در اسلام (با تأکید بر دیدگاه امام علی «ع»)

۳-۷ مفهوم تربیت و رویکرد مطلوب تربیت سیاسی در اسلام (با تأکید بر دیدگاه

۸۵ ..... امام علی «ع»)

۸۸ ..... ۳-۸ رابطه حکومت و تربیت در اسلام

فصل چهارم

۹۲ ..... ۴-۱-۱ روشهای تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی «ع»

۹۳ ..... ۴-۱-۱-۱ توجه به رشد عقلانی

۹۵ ..... ۴-۱-۱-۱ تفکر و تعقل

۹۷ ..... ۴-۱-۱-۲ دعوت به دانش و همنشینی با عالمان

۹۸ ..... ۴-۱-۱-۳ مشورت

۱۰۲ ..... ۴-۱-۱-۴ تجربه اندوزی و استفاده از تجربه های دیگران

۱۰۴ ..... ۴-۱-۲ روش الگویی

۱۰۹ ..... ۴-۱-۳ تشویق و تنبیه

۱۱۴ ..... ۴-۱-۳ رعایت حدود مرزها

۱۱۷ ..... ۴-۱-۴ شیوه نظارت

۱۲۰ ..... ۴-۱-۵ نشان دادن لغزشگاهها

بسمه تعالی

چکیده

پژوهش حاضر به بررسی موضوع تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی (ع) پرداخته است. در این باره بر اساس پیشینه نظر موضوع، نظریه های تربیت سیاسی در قالب نظریه های محافظه کار، انتقادی، دموکراتیک و پست مدرن مورد بررسی قرار گرفت. به منظور تبیین مبانی نظری موضوع، مجموعه خطبه ها، نامه ها و فرمانهای صادره و بالاخره حکومت ارائه شده توسط امام علی (ع) و نیز بر اساس منابع فوق الذکر مفهوم تربیت سیاسی و همچنین روشهای تربیت سیاسی از منظر امام علی (ع) معرفی گردید.

نتیجه گیری کلی پژوهش بیانگر آن است که در رابطه با موضوع تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی (ع) اولاً تربیت سیاسی از منظر حضرتش نظامنده بوده و ثانياً می توان از سخنان آن حضرت مبانی نظری لازم و کافی را برای روش های تربیت سیاسی اخذ نمود.

فصل اول

کلیات

۱-۱ مقدمه

اگر چه نهاد تعلیم و تربیت و تنوع کارکرد آن از دیرباز به تناسب شناسائی اهمیت موضوع تعلیم و تربیت، مورد توجه و اهتمام اندیشمندان بوده است. اما بدیهی است که امروزه تعلیم و تربیت به لحاظ برخورداری از مبانی نظری سازمان یافته و هدفمند که مبتنی بر اصول و روش‌های گوناگونی در ابعاد فکری، علمی، مذهبی، هنری، اجتماعی، سیاسی و ... می باشد.

لذا یکی از کارکردهای تعلیم و تربیت، بعد تربیت سیاسی آن است که همواره بایستی مورد توجه نظام های سیاسی باشد، زیرا از این طریق است که می توان با اجرای یک برنامه نظامند زمینه مشارکت فعال افراد در عرصه های سیاسی- اجتماعی و فرهنگی جامعه و بطور کلی ایفای نقش واقعی شان را فراهم آورد.

و بعلاوه بهمین دلیل نظام های سیاسی حاکم سعی نموده اند از طریق فرآیند جامعه پذیری سیاسی و اجتماعی که از سوی نهاد آموزش و پرورش رسمی و غیررسمی سازماندهی می شود، افراد، بویژه نونهالان را دلبسته حاکمیت نموده و سبب بقای آن شوند.

۱-۲- بیان مسأله

چنانچه اشاره شد نهاد تعلیم و تربیت دارای کارکردهای گوناگون و متنوع علمی، اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... است. و در صورتی که به شکلی هدفمند و مبتنی

بر جهت گیری نظری استوار باشد، به گونه ای که بتواند اهداف، اصول و روشهای مورد نظر را به شکلی مطلوب تبیین و امر تربیت را در عمل و در ابعاد گوناگون آن به طور منطقی و متناسب با مقتضیات زمان و مکان و تحولات جهانی هدایت نماید، بسیار راهگشا و گامی بلند در راه تکامل آدمی و جامعه خواهد بود.

به هر حال مسأله اساسی آن است که با توجه به اهمیت تربیت سیاسی در جامعه و با عنایت به تحول نظام سیاسی در پی پیروزی انقلاب اسلامی ایران که پس از قریب به یک صد و پنجاه سال تلاش و روشنگری روشنفکران متعهد و اندیشمندان و مبارزان راه آزادی و استقلال و همکاری آحاد مردم به رهبری آیت الله العظمی امام خمینی «ره» بوقوع پیوست. و نیز با توجه به اینکه جمهوری اسلامی بعنوان نوع نظام سیاسی در همه پرسی دهم و یازدهم فروردین ماه یک هزار و سیصد و پنجاه و هشت هجری شمسی با اکثریت ۹۸/۲ درصد آراء، مورد پذیرش مردم ایران قرار گرفت، خود را از سنخ حکومت حضرت رسول «ص» و حضرت علی «ع» می داند، ضروریست بدانیم اصولاً رویکرد تربیت سیاسی و روشهای آن از دیدگاه حضرت علی «ع» چگونه است؟ (بعنوان سنبل حاکمان اسلامی)

این موضوعی است که پژوهش حاضر به دنبال بررسی و پی جوی آن است.

۱-۳ بیان اهمیت موضوع

از آنجائیکه «تعلیم و تربیت، با بهره وری از تجربیات، عهده دار کوتاه کردن راه ها و حتی تصحیح آنهاست»، پرداختن به مساله تربیت سیاسی سبب انتقال

تجربیات پیشینیان به نسل نو و در گامهای بعدی نقد، تحلیل و ارزیابی آنهاست. و از طرفی نظام سیاسی حاکم بر جامعه ما حکومت اسلامی است که خود را مدلی از حکومت امام علی «ع» می داند، لذا ضرورت ایجاب می نماید که بدانیم شیوه های تربیت سیاسی از منظر امام علی «ع» که خود از رهبران برجسته حکومت اسلامی و دارای تجربه زمامداری است چگونه است؟

به علاوه با توجه به اهمیت متقابل نظام سیاسی و نهاد تعلیم و تربیت، بایستی طرز تلقی و تعریف تربیت سیاسی از دیدگاه اسلامی (امام علی «ع») برکل ساختار نهاد تعلیم و تربیت تأثیرگذارد تا پاسخگوی خواسته ها و انتظارات جامعه اسلامی باشد. نکته مهم و اساسی دیگر در بیان اهمیت موضوع آن است که جمهوری اسلامی ایران ارائه دهنده تجربه نوی از مردم سالاری بنام مردم سالاری دینی برآمده از حکومت اسلامی است، بنابراین می بایست شیوه های تربیت سیاسی استخراج شده از سیره امام «ع» متناسب با تحولات جهان امروز بوده و همه نهادهای حکومتی و احزاب و تشکل های سیاسی و آحاد مردم با رعایت آن ماهیت واقعی حکومت علوی را بنمایش گذارند تا جهان تشنه معنویت و عدالت را مجذوب خویش نمایند.

۱-۴ هدفهای پژوهش

پژوهش حاضر حائز دو دسته اهداف نظری و کاربردی است. اهداف نظری شامل استخراج، بررسی و تبیین ترآیند تربیت سیاسی بر اساس سخنان امام علی «ع»، و نیز اهداف کاربردی شامل تلاش برای استخراج راهکارهای اجرایی در حوزه تربیت

سیاسی جهت استفاده کارگزاران حکومت، احزاب و تشکل های سیاسی و آموزش پرورش و بلاخره آحاد افراد جامعه و همچنین احیاناً پاسخ گوئی به سوالات پژوهشگران و علاقمندان به شناخت نظری فرآیند تربیت سیاسی از دیدگاه امام علی «ع» بعنوان سنبل رهبران حکومت اسلامی.

۱-۵ پرسش های پژوهش

سوالاتی را که پژوهش حاضر در صدد پاسخگوئی بدانهاست شامل :

- ۱- مفهوم تربیت در سخنان امام علی «ع» چیست؟
- ۲- مفهوم تربیت سیاسی بر اساس سخنان امام علی «ع» چیست؟
- ۳- آیا امکان استخراج یک نظام تربیت سیاسی از سخنان امام علی «ع» وجود دارد؟
- ۴- آیا می توان از سخنان امام علی «ع» مبانی نظری لازم و کافی را برای روشهای تربیت سیاسی اخذ نمود؟

۱-۶ فرضیه های پژوهش

- بدیهی است که جهت پاسخگوئی به سوالات اول و دوم نیاز به فرضیه ندارد و می توان با مراجعه به سخنان آنحضرت و تجزیه و تحلیل آنها، بدانها پاسخ گفت اما در مورد سوال های سوم و چهارم فرضیه های به ذیل قابل ذکر است:
- ۱- امکان استخراج یک نظام تربیت سیاسی از سخنان امام علی «ع» وجود دارد.
  - ۲- می توان از سخنان امام علی «ع»، بنیادهای نظری لازم را برای روش های

تربیت سیاسی به دست آورد.

۷-۱ روش تحقیق

«اولاً پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کاربردی است که در آن هدف، بدست دادن

نتایج عملی و قابل استفاده و ابداع و اختراع وسایل و روش ها برای کارهای عملی

است»^۱ و اصولاً «بیشتر تحقیقات مربوط به تعلیم و تربیت از نوع تحقیقات

کاربردی است»^۲.

ثانیاً در این پژوهش از روش تحلیل محتوی استفاده شده است که با توجه به این

روش، ابتدا تعریفی دقیق از مفاهیم صورت می پذیرد و سپس متون پژوهشی مورد

تحلیل مشخص می شود و آنگاه فیش برداری از منابع و بلاخره تجزیه و تحلیل و

تفسیر اطلاعات.

حتی الامکان سعی می شود منابع دست اول که حاوی سخنان امام علی «ع» بوده

مورد استفاده قرار گیرد و از شروح تفاسیر نهج البلاغه، تفاسیر قرآن و آثار

اسلام شناسان برجسته عصر حاضر نیز برای فهم و تحلیل دقیق تراستفاده شود.

۸-۱ توضیح و تعریف مفاهیم پژوهش

توضیح و تعریف مهمترین مفاهیم و اصطلاحاتی که در این پژوهش استفاده می شود

عبارتند از:

۱- تربیت اجتماعی: کمک به فرد در جهت فهم، توسعه و ارزش سنجی میراث های

^۱ - علی اکبر سیف ص ۲۲

^۲ - جان بست ص ۴۰

فرهنگی، ایجاد سازگاری در روابط اجتماعی، ایجاد توانایی همکاری و توافق با دیگران، ایجاد مهارت‌های ارتباطی و بکارگیری روش علمی در برخورد با مسائل اجتماعی است^۱

اجمالاً تربیت اجتماعی عبارت از رشد و ایجاد آگاهی‌ها، بینش‌ها، ارزش‌ها، باورها، آداب و رسوم، مهارت‌ها و رفتارهای معطوف به زندگانی اجتماعی در «افراد» که بایستی علاوه بر سطوح اولیه انتقال فرهنگی دارای سطوح مبتنی بر انتخاب آزادانه، آگاهانه و انتقادی و ارزیابانه نیز باشد.

۲- جامعه پذیری سیاسی

از دیدگاه موریس دو ورژه «جامعه پذیری سیاسی مفهومی برای توصیف فرآیندی است که طی آن هر فرد مورد آموزش سیاسی قرار می‌گیرد و گرایش‌های افراد نسبت به سیاست، نظام سیاسی و نخبگان سیاسی رشد می‌نماید و همگونی اجتماعی که هدف نهایی سیاست است را تقویت می‌کند»

جامعه‌پذیری سیاسی فرآیند مستمر یادگیری است که به موجب آن افراد با نظام سیاسی، حقوق و نقش‌های سیاسی خود در جامعه آشنا می‌شود و هدف آن شکل دادن به افکار، نگرش‌ها و رفتارهای افراد در قالب‌های سیاسی اجتماعی مورد نظر است تا اینکه بتوانند ارزش‌های نظام سیاسی را جذب و خود را با آنها منطبق سازند.^۲

^۱ - دکتر علی شریعتمداری، جامعه و تعلیم و تربیت
^۲ - تربیت سیاسی در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران - رحمت الله مزروعی ص ۱۰

تربیت سیاسی

کازامیاس و ماسیالاس (۱۹۶۵ و ۱۹۶۹) تربیت سیاسی را فرآیندی می‌دانند که از طریق آن افراد جهت‌گیری سیاسی خود را نسبت به جامعه کسب می‌کنند.

گاتمن (۱۹۸۹) نیز تربیت سیاسی را به معنای پرورش و ایجاد ویژگی‌ها، آگاهی‌ها و مهارت‌های لازم برای مشارکت تعریف می‌کند.

اجمالاً تربیت سیاسی آن بعد از تربیت اجتماعی است که عمدتاً به رابطه متقابل فرد و نظام سیاسی می‌پردازد و فراگیران یا نسل نو را برای نوع خاصی از زندگانی سیاسی آماده می‌سازد.^۱

^۱ - همان، ص ۱۱

فصل دوم

پیشینه و مبانی نظری عام

در تربیت سیاسی